

III BÖLMƏ

MALİYYƏ, VERGİ, BANKLAR VƏ AUDİT

UOT 336.71

Nurpaşa Abbas oğlu NOVRUZOV
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
"Maliyyə və bank işi" kafedrasının professoru,

Nurlana Vilayət qızı MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin magistri

KOMMERSİYA BANKI – BANK SİSTEMİNİN ƏSAS HƏLQƏSİDİR

Xülasə

Banklar – bazar strukturunun mərkəzi həlqəsindən biridir. Onların fəaliyyətinin inkişafı – bazar mexanizminin real surətdə yaradılmasının zəruri şərtidir. İqtisadi cəhətdən yenidənqurma prosesi məhz bank sisteminin islahatından başlayır.

Məqalədə bank fəaliyyətinin meydana gəlməsi, inkişaf mərhələləri, nəzəri və praktiki məsələləri, təşkilati əsasları, funksiyaları, iqtisadi-sosial inkişafda rolu və əhəmiyyəti araşdırılır. Burada kommersiya banklarının əsas əməliyyatlarına: aktiv əməliyyatlar, passiv əməliyyatlar və vasitəçilik əməliyyatlarına, bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Açar sözlər: bank, bank sistemi, kommersiya bankları, bank olmayan kredit təşkilatları, bank əməliyyatları, aktiv əməliyyatlar, passiv əməliyyatlar, vasitəçilik əməliyyatları, bank fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və s.

Giriş

Bank – kredit təşkilatı olub, aşağıdakı bank əməliyyatlarını həyata keçirməyə müstəsna səlahiyyətlərə malikdir: fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərini əmanətlərə cəlb etmək, göstərilən vəsaitləri öz adından və öz hesabına qaytarılmaq, haqqı ödənilmək, müddətli şərtlərlə yerləşdirmək, hüquqi və fiziki şəxslərə hesab açmaq və aparmaq.

Bank fəaliyyətinin tarixi e.ə. II minilliklərdən – Babilstanda əmanətləri qorunmaq üçün məbədlərə verildiyi vaxtdan başlayır. Müasir bankçılığın beşiyi İtaliya şəhərləri (Venesiya, Florensiya və Genuya) hesab olunur.

Bankların əsas təyinatı – kreditörlerden, borcalanlardan və satıcılardan alıcılara pul vəsaitlərinin yerdəyişməsinə vasitəçilik etməkdən ibarətdir. Bazarda pul vəsaitlərinin yerdəyişməsinə digər maliyyə-kredit idarələri də: investisiya fondları, sığorta şirkətləri, broker, diler firmaları və s. həyata keçirirlər, lakin banklar maliyyə bazarının subyekti kimi digər subyektlərdən fərqlənir. Kommersiya banklarını digər subyektlərdən fərqləndirən xarakterik xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, onların fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəət götürməkdir.

Azərbaycan Respublikasında kommersiya banklarının yaradılması və fəaliyyəti "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli Qanununa əsaslanır. Bu qanuna uyğun olaraq Azərbaycanda banklar maliyyə bazarında geniş əhatəli əməliyyat aparan universal kredit təşkilatı kimi fəaliyyət göstərir: növ və müddətinə görə müxtəlif kreditlər təqdim edir, qiymətli kağızların və xarici valyutaların alışı, satışı və saxlanılmasını təmin edir, vəsaitləri əmanətə cəlb edir, hesablamalara zəmanət verilməsini, vasitəçilik və etimad əməliyyatlarını həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasında bütün bank tipli kredit təşkilatları iki növə: xüsusi banklara və bank olmayan kredit təşkilatlarına bölünür.

Sözün geniş mənasında kredit təşkilatı dedikdə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının xüsusi razılığı (lisenziya) əsasında öz fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi mənfəət əldə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş bank əməliyyatlarını həyata keçirən hüquqi şəxs başa düşülür.

Bank olmayan kredit təşkilatları – qanunla nəzərdə tutulmuş ayrı-ayrı bank əməliyyatlarını həyata keçirmə hüququ olan kredit təşkilatıdır.

Banklar öz kredit təşkilatlarını – filiallarını yaratmaq hüququna malikdirlər.

Müasir mərhələdə banklar iqtisadi subyektlər arasında aşağıdakı vasitəçilik və kredit münasibətlərini həyata keçirirlər:

- sərbəst pul vəsaitlərini səfərbərliyə almaq və sonradan kreditlər formasında onları bölüşdürmək;
- iqtisadi subyektlər arasında pul vəsaitlərini formalaşdırmaq;
- tədaviyə kredit alətlərinin yaradılmasını təmin etmək;
- fiziki və hüquqi şəxslərin yığımları və pul gəlirlərinin kapitala çevrilməsi üçün cəmlənməsinə həyata keçirmək.

Başqa sözlə, bank iqtisadiyyatda mövcud müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərini cəmləşdirən, kredit formasında onları müvəqqəti istifadəyə verən, təsərrüfat subyektləri və fiziki şəxslər arasında qarşılıqlı tədiyyə və hesablaşmalarda vasitəçilik edən, pul emissiyası da daxil olmaqla ölkədə pul tədaviyünü tənzimləyən, kredit əməliyyatlarını həyata keçirən maliyyə-kredit müəssisəsidir. Fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitlərin cəlb edilməsini, habelə müştərilərin tapşırığı ilə köçürmə və hesablaşma-kassa əməliyyatlarının həyata keçirilməsini təmin edən hüquqi şəxsdir.

Funksional təyinatına və həyata keçirilən əməliyyatların xarakterinə görə kommersiya, investisiya, əmanət, ipoteka və s. bank növləri fərqləndirilir.

Hər bir ölkədə ümumi pul-kredit mexanizmi çərçivəsində fəaliyyət göstərən kredit idarələrinin və milli bankların müxtəlif növlərinin məcmusu – **bank sistemini** təşkil edir. Daha dəqiq desək, bank sistemi – Mərkəzi Bankdan, bank olmayan kredit təşkilatlarından, kommersiya bankları və köməkçi təşkilatlardan ibarətdir.

Əksəriyyət ölkələrdə Mərkəzi Bank dövlət mülkiyyətindədir. Ali dövlət hakimiyyət orqanına, hökumətə və yaxud parlamentə tabedir. Ölkənin bütün valyuta-kredit sistemində rəhbərlik edir, müstəsna emissiya hüququna malikdir və dövlətin qızıl-valyuta ehtiyatlarını qoruyub saxlayır, kommersiya banklarının fəaliyyətini tənzimləyir və onlara nəzarət edir [8, 1-ci c., s. 294].

Bank olmayan kredit təşkilatları – öz vəsaiti (və ya depozitlər istisna olmaqla cəlb edilmiş vəsait) hesabına yalnız pul formasında kreditlər verməklə məşğul olan hüquqi şəxsdir. "Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında" AR-in 2009-cu il 25 dekabr tarixli Qanununa əsasən, bank olmayan kredit təşkilatı dedikdə (BOKT) xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında kreditlər verilməsi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər fəaliyyət növlərini həyata keçirən ixtisaslaşmış kredit təşkilatı başa düşülür. Bu qanun ölkədə hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə resurslarına olan ehtiyaclarının daha dolğun ödənilməsi, maliyyə xidmətlərindən istifadəsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə bank olmayan kredit təşkilatlarının təsis edilməsi, idarə olunması və fəaliyyətinin tənzimlənməsi qaydalarını müəyyənləşdirir.

Kommersiya bankı – öz sərmayəsinə və cəlb etdiyi vəsaitləri hüquqi şəxslərə və vətəndaşlara borca verməklə mənfəət əldə edən müəssisədir. Kommersiya bankı həm yerli və xarici təsəvvürlərə, həm də yerli və xarici vətəndaşlara geniş çeşidli maliyyə xidmətləri göstərir. Bu xidmətlərə müəssisələrarası hesablaşmalar, girov və ödəniş əməliyyatları, depozitlərin cəlb olunması, kreditlərin verilməsi, qiymətli kağızlarla əməliyyatlar, kiçik həcmli maddi əmanətlərin saxlanılması və b. daxildir [8, 3-ci c., s. 204].

Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyinə əsasən, kommersiya bankı "fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitlərin və ya digər göstərilən vəsaitlərin cəlb edilməsini, habelə müştərilərin tapşırığı ilə köçürmə və hesablaşma-kassa əməliyyatlarını məcmu halda həyata keçirən

hüquqi şəxsdir. Kommersiya bankı fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lazım olan pul vəsaitlərini, öz sərmayəsi, mərkəzləşdirilmiş maliyyə resursları, cari hesabların qalıqları, depozitlər, banklararası kreditlər, qiymətli kağızların emissiyası hesabına formalaşdırır [8, s. 3].

Kommersiya bankları mülkiyyət formasına, əməliyyatların çeşidinə, təşkilati formasına, fəaliyyətinin coğrafi genişliyinə, şəbəkə strukturuna və digər meyarlarına görə təsnifləndirilir. Məsələn, mülkiyyət formasına görə dövlət və özəl mülkiyyətdə, xarici kapitalın payına görə xarici və yerli kommersiya bankları fərqləndirilir. Həyata keçirdikləri əməliyyatların çeşid müxtəlifliyinə görə banklar universal və ixtisaslaşdırılmış kommersiya banklarına bölünür.

Azərbaycanda ilk kommersiya bankı ("Əmanət Kассası" adı ilə) 1874-cü ildə yaradılmışdır. Müasir inkişaf mərhələsində Respublikamızda banklar və bank olmayan kredit təşkilatları haqqında ümumi məlumat cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1.

Banklar və bank olmayan kredit təşkilatları haqqında ümumi məlumat

Banklar	31.12.2018	Bank olmayan kredit təşkilatları və poçt rabitəsinin milli operatoru	31.12.2018
Bankların sayı	30	Bank olmayan kredit təşkilatlarının sayı	104
o cümlədən:		o cümlədən:	
Dövlət bankları	2	Kredit ittifaqları	57
Özəl banklar	28	Dövlət BOKT-ları	1
Xarici kapitallı banklar	15	Özəl BOKT-ları	103
Bank filiallarının sayı	508	Xarici kapitallı BOKT-lar	8
Bankların şöbələrini sayı	130	Filialların sayı	155
ATM-lərin sayı	2502	İşçilərin sayı	1905
İşçilərin sayı	17415	Poçt rabitəsinin milli operatoru -- Azərpoçt: Poçt (filiallarına maliyyə xidməti göstərən)	63
Orta hesabla bir banka düşən nizamnamə fondu, mln. manat	126,4	Poçt (şöbələrinə maliyyə xidməti göstərən)	1113

Faktlar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında bank əməliyyatları aparmaq üçün kredit təşkilatlarının sayı 2011-ci ildə 158-dən 2013-cü ildə 93-ə enmiş və yaxud 1,7 dəfə azalmışdır. 2015-ci ildən sonrakı dövrdə onların sayı artaraq 2018-ci ildə 134-ə çatmışdır. 2011-2018-ci illərdə ölkədə kredit təşkilatlarının filiallarının sayı isə 195-dən 508-ə çatmış və yaxud 2,6 dəfə çoxalmışdır.

Kredit təşkilatlarının əsas tərkib hissəsi olan bankların sayı isə 2011-ci ildə 59-dan 2013-cü ildə 46-ya, 2018-ci ildə isə 30-dək (1,9 dəfə) azalmışdır. Müsbət haldır ki, orta hesabla bir banka düşən nizamnamə fondunun həcmi müvafiq olaraq 9,6 mln. manat və 126,4 mln. manat təşkil etmişdir.

Bank olmayan kredit təşkilatları da ciddi dəyişikliklərə məruz qalaraq onun sayı 2011-ci ildə 99-dan 2013-cü ildə 46-ya enmiş, sonrakı dövrdə ataraq 2018-ci ildə 104-ə çatmışdır.

Onlardan 57-si kredit ittifaqlarıdır. 1-i dövlət BOKT-u, 103-ü özəl BOKT-lar, 8-i isə xarici kapitallı BOKT-lardır. Bank olmayan kredit təşkilatlarının 155 filialı fəaliyyət göstərir.

2018-ci ildə Azərbaycanda 30 bank fəaliyyət göstərmişdir. Bu banklardan 2-si dövlət, 28-i isə özəl banklardır. Xarici kapitallı bankların sayı 15, o cümlədən, xarici kapitallı filiallarının sayı 2-dir.

Hazırda bir sıra kommersiya bankları geniş filial şəbəkəsinə malikdir. Azərbaycan banklarının 508 yerli filialı və 130 şöbəsi, 2502 ATM, 17,4 min işçi fəaliyyət göstərir. Bundan başqa, onların ölkədən kənar 2 törəmə bankı, 1 filialı və 5 nümayəndəliyi mövcuddur.

Müasir kommersiya bankları bilavasitə müəssisə və təşkilatlara, əhaliyə (müşətilərinə) xidmət göstərən banklardır. Kommersiya bankları bank sisteminin əsas həlqəsi kimi çıxış edir. Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq kommersiya bankları iqtisadiyyatın müstəqil subyektidir. Onların müştərilərlə münasibəti kommersiya xarakteri daşıyır. Kommersiya banklarının fəaliyyətinin əsas məqsədi maksimum gəlirin əldə edilməsindən ibarətdir.

Kommersiya bankları aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- vəsaitlərin depozitə cəlb edilməsi;
- vəsaitlərin yerləşdirilməsi;
- müştərilərə kassa-hesablama xidmətinin göstərilməsi.

Kommersiya bankları bir tərəfdən sərbəst vəsaitlərin cəlb edilməsi ilə məşğul olan, digər tərəfdən isə həmin cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına müəssisələrin, təşkilatların və əhalinin müxtəlif maliyyə ehtiyaclarının ödənilməsinə təmin edən xüsusi kredit təşkilatı kimi çıxış edir.

Banklar müxtəlif funksiyalar yerinə yetirir, öz aralarında və təsərrüfat həyatının digər subyektləri arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqədə olurlar.

Kommersiya banklarının funksiyaları öz ifadəsini onun həyata keçirdiyi əməliyyatlarda tapır. Mövcud qanunvericiliyə əsasən bank əməliyyatlarına aşağıdakılar aiddir:

- müştərilərin, o cümlədən müxbir bankların tapşırığına əsasən hesabatların təqdim olunması;
- xüsusi və cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına kreditlərin verilməsi;
- fiziki və hüquqi şəxslərin hesablarının açılması və əməliyyatların aparılması;
- fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərinin tələb olunadək və müddətli depozitlərə cəlb edilməsi;
- pul vəsaitlərinin, veksellərin, ödəniş və hesablaşma sənədlərinin inkassasiyası və müştərilərə kassa xidmətinin göstərilməsi;
- mülkiyyətçi və ya vəsaitlərin sərəncamçısı ilə müqaviləyə əsasən pul vəsaitlərinin idarə edilməsi;
- fiziki və hüquqi şəxslərdən nağd və nağdsız formada xarici valyutaların alınması-satılması;
- mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq qiymətli metallarla əməliyyatların həyata keçirilməsi;
- bank zəmanətlərinin verilməsi.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən kommersiya banklarının bütün əməliyyatlarını şərti olaraq üç qrupa bölmək olar:

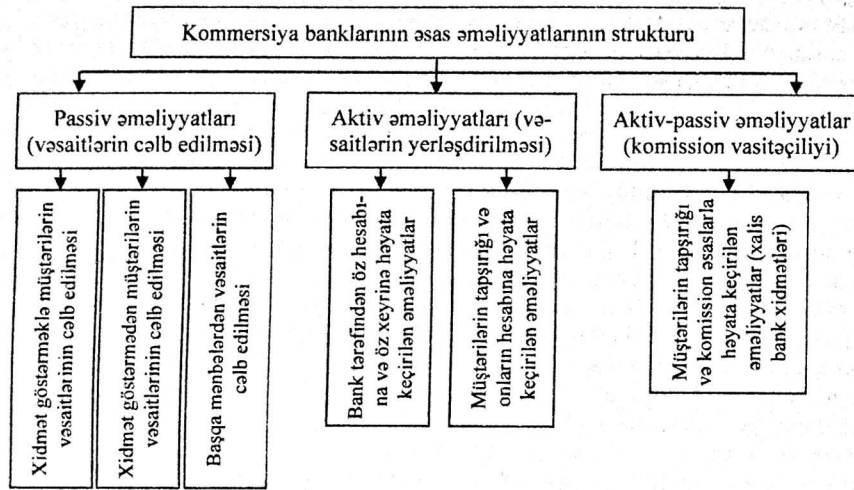
- 1) Passiv əməliyyatlar;
- 2) Aktiv əməliyyatlar;
- 3) Aktiv-passiv əməliyyatlar.

Bunu əyani olaraq şəkil 1-dən daha aydın görmək olar.

1) Passiv əməliyyatlar – vəsaitlərin banka cəlb edilməsi, bankda ehtiyatların yaradılması üzrə əməliyyatlardır. Passiv əməliyyatların bank üçün əhəmiyyəti olduqca yüksəkdir.

Təsərrüfatçılığın müasir mərhələsində bank passivlərinin formalaşması prosesi, onların qruplaşdırılması, kommersiya bankının ehtiyat potensialını yaradan pul vəsaitləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bankın sabit ehtiyat bazası ona ssuda və digər aktiv əməliyyatlar aparmağa imkan verir.

Hazırda bankın passiv əməliyyatlarına aşağıdakılar aiddir:

Şəkil 1. Kommersiya banklarının əsas əməliyyatlarının strukturu.

- hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşma və cari hesablarına vəsaitlərin cəlb edilməsi;
- vətəndaşlara, müəssisə və təşkilatlara müddətli hesab açılması;
- qiymətli kağızların emissiyası;
- digər banklardan əldə edilmiş istiqrazlar və s.

Banklara vəsaitlərin cəlb edilməsi ilə əlaqədar olan passiv əməliyyatlar iki yerə bölünür:

- a) emissiya (payların və qiymətli kağızların yerləşdirilməsi);
- b) depozit (banklararası kreditlərin alınması da daxil olmaqla).

2) Aktiv əməliyyatlar vasitəsilə banklar onların sərəncamında olan vəsaitləri gəlir əldə etmək məqsədilə yerləşdirir. Bankın aktiv əməliyyatları müəssisələrin (təşkilatların) istehsalı, investisiya, sosial və elmi fəaliyyətlərinin qısamüddətli və uzunmüddətli kreditləşdirilməsindən, əhaliyə istehlak kreditlərinin verilməsi, qiymətli kağızların əldə edilməsi və digər ssudaların verilməsindən ibarətdir. Bunu cədvəl 2-nin məlumatlarından daha aydın görmək olar.

Cədvəl 2.

2018-ci ilin sonuna Azərbaycan iqtisadiyyatına kredit qoyuluşlarının kredit təşkilatları üzrə strukturu (mln. manat)

İllər	Cəmi kredit qoyuluşları	O cümlədən					
		Dövlət bankları		Özəl banklar		Bank olmayan kredit təşkilatları	
		mln. man.	xüsusi çəkisi, %-lə	mln. man.	xüsusi çəkisi, %-lə	mln. man.	xüsusi çəkisi, %-lə
2005	1441,0	748,3	51,9	653,1	45,3	39,6	2,7
2010	9163,4	3901,9	42,6	5069	56,2	191,6	2,3
2015	21780,4	7289,3	33,6	13875,2	6,38	566,0	2,6
2016	16444,6	5749,7	35,9	10222,0	62,2	473,4	2,9
2017	11757,8	1916,2	16,3	9421,4	80,1	420,2	3,6
2018	13070,3	2098,8	16,1	10529	80,9	392,0	3,0

Mənbə: [6]

İqtisadi məzmununa görə bankların aktiv əməliyyatlarına aşağıdakılar aiddir:

1. Ssuda əməliyyatları;
2. Hesablaşma əməliyyatları;
3. Kassa əməliyyatları;
4. Investisiya və fond əməliyyatları;
5. Zəmanət əməliyyatları.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2018-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulmuş 13,0 mlrd. manat həcmində kredit qoyuluşunun 2,1 mlrd. manatı (16,1%) dövlət banklarının, 10,5 mlrd. manatı (80,9%) özəl bankların, 392,0 mln. manatı (3,0%) isə bank olmayan kredit təşkilatlarının payına düşür.

Azərbaycan Respublikasında bank sisteminin müasir inkişaf mərhələsində inkişaf dinamikası və dayanıqlılığı cədvəl 3-də verilmişdir.

3) Bankların passiv-aktiv əməliyyatları – müştərilərin tapşırığı ilə müəyyən ödəniş komissiya müqabilində həyata keçirilən komission və vasitəçilik əməliyyatlarından ibarətdir. Bank əməliyyatlarının məhz bu qrupu adətən xidmətlər adlandırılır. Bu əməliyyatlara daxili və beynəlxalq hesablaşmaların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan hesablaşma əməliyyatları, müştərilərin tapşırığı ilə bank tərəfindən qiymətli kağızların, xarici valyutanın, qiymətli metalların alqı-satqısı üzrə trast əməliyyatları, səhmlərin və istiqraz vərəqələrinin yerləşdirilməsində vasitəçilik əməliyyatları və müştərilərə mühasibat, məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi və s. aiddir.

Komission əməliyyatları – banklar tərəfindən müştərilərin tapşırığı, onların adından və onların hesabına həyata keçirilən əməliyyatlardır. Bu əməliyyatlara aşağıdakılar aiddir:

- debitor borclarının funksiyası üzrə əməliyyatlar;
- köçürmə əməliyyatları;
- ticarət-kommersiya əməliyyatları;
- trast əməliyyatları;
- müştərilərə hüquqi və digər xidmətlərin göstərilməsi üzrə əməliyyatlar.

Müasir inkişaf mərhələsində Azərbaycan Respublikasının bank sektorunun inkişaf dinamikası və dayanıqlılığı cədvəl 3-də öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 3.

Bank sisteminin inkişaf dinamikası və dayanıqlılığı

Əsas göstəricilər	2012	2015	2016	2017	2018
Aktivlər, milyon manat	17643	34906	31439	27921	29502
<i>artım tempi, faizlə</i>	23,7	38,6	-9,9	-11,2	5,7
Likvid aktivlər, milyon manat	2626	6256	5168	6648	7145
Kapital*, milyon manat	2582	3618	1909	3709	4072
<i>artım tempi, faizlə</i>	36,9	-15,2	-47,2	94,3	9,8
İqtisadiyyata kredit**, milyon manat	12244	21718	15938	11338**	12628
<i>artım tempi, faizlə</i>	26,2	17,1	-26,6	-28,9	11,4
Xarici borc, milyon manat	2270	7156	5726,5	1580	983
Əhalinin əmanətləri, milyon manat	5113	9474	7432	7543	8270
<i>artım tempi, faizlə</i>	24,1	37,8	-21,6	1,5	9,6
o cümlədən, müddətli əmanətlər	4071	7833	5671	5188	5479

Mənbə [4, s. 68]

Kommersiya banklarının üstünlük payını müəyyənləşdirmək üçün adətən bank aktivlərinin ÜDM-ə nisbətini əsas götürürlər. 2018-ci ilin əvvəlində bu göstərici Azərbaycanda 30,9 faiz təşkil etmişdir.

Cədvəl 3-ün məlumatlarından görüldüyü kimi, bank sektorunun aktivləri 2018-ci ildə 29,5 mlrd. manat təşkil etmişdir ki, bu da qeyri-neft ÜDM-inin 62,3 faizi deməkdir. Sektorun aktiv və öhdəliklərinin xarici valyuta hissəsi müvafiq olaraq 45,2 və 59,9 faiz olmuşdur.

Bank aktivlərinin 43%-ni (12,6 mlrd. man.) müştərilərə verilmiş kreditlər təşkil edir. Kredit portfelinin 64%-ni biznes kreditlərinin payına düşür.

Keçən illə müqayisədə 2018-ci ildə banklar tərəfindən müştərilərə verilən kreditlərin məbləği 52% artaraq 7,6 mlrd. manat olmuşdur. Bank sektorunun likvid aktivləri cəmi aktivlərin 24,2%-ni təşkil edir. Sektorun ani likvidlik 55,8 təşkil etməklə minimum tələbi (30%) təxminən 2 dəfə üstələyir. 2018-ci ilin sonuna bankların AMB-dəki müxtəlif hesabları 2,3 mlrd. man., nağd vəsaitləri isə, 1,4 mlrd. man. təşkil edir.

2018-ci ilin axırlarına bank sektorunun cəmi öhdəlikləri 25,4 mlrd. manat təşkil etmişdir. Depozitlər cəmi öhdəliklərinin 73,1%-ində olmuşdur ki, 44,3%-i (8,3 mlrd. manat) əhalinin əmanətləridir.

İl ərzində əhalinin əmanətləri 0,7 mlrd. manat artmışdır ki, bu da əhalinin bank sektoruna inamının artması deməkdir. 2018-ci ildə bank sektorunun xarici borcu 0,6 mlrd. manat azalaraq 1 mlrd. manata (0,6 mlrd. dollar) enmişdir.

Hazırda bankların öhdəliklərinin 3,9%-ni xarici borcu təşkil edir. 2018-ci ildə bank sektoru üzrə kapital adekvatlığı 12,7%-dən, 19,4%-ə yüksəlmişdir (normativ tələbi 10%) [4, s. 69].

Nəticə

Azərbaycanda ikipilləli bank sistemi iqtisadiyyatın fəaliyyətinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Banklar hesablaşma, əmanət, kredit və digər əməliyyatlar həyata keçirməklə ictimai zəruri funksiyalar yerinə yetirir. Bununla yanaşı digər kommersiya müəssisələri kimi bank fəaliyyəti də çoxsaylı risklərə məruz qalır. Ona görə də bank fəaliyyəti sahibkarlığın daha çox tənzimlənən növü hesab edilir. Bu halda tənzimlənmə milli bank sisteminin formalaşmasının spesifikasiyini aşkar surətdə əks etdirməlidir.

Bankların sabitliyi ölkə iqtisadiyyatının səmərəliliyinə ciddi təsir göstərir. Hazırda ölkə iqtisadiyyatının daha yetkin mərhələsi başlayır ki, bu zaman bankların sabitliyi yalnız elmi, beynəlxalq təcrübədə sınaqdan çıxmış idarəetmə metodlarının istifadə edilməsi əsasında mümkündür.

Rəqabətli bank sisteminin meydana gəlməsi makrosəviyyədə istər dövlət idarəetmə orqanlarının məsuliyyətini və istərsə də bankların maliyyə vəziyyətinə görə məsuliyyətini yeni keyfiyyət səviyyəsinə çıxarır. Bu da bankları öz fəaliyyətlərini idarə etmək üçün çevik siyasət işləyib hazırlamağa və bankın işi heyətinə tələbin artmasına məcbur edir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Mərkəzi Bank haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 10 dekabr 2004-cü il.
2. "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 16 yanvar 2004-cü il.
3. "Bank olmayan kredit təşkilatları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 dekabr 2009-cu il.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ildə fəaliyyəti haqqında hesabatı. Bakı, 2019.
5. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2019.
6. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının illik hesabatı. Bakı, 2019.
7. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının statistik bülleteni. Bakı, 2019.
8. Böyük İqtisadi Ensiklopediya 7 cildə. 1 və 3-cü cildlər. İdeya müəllifi və baş redaktoru akademik Z.Ə.Səmədzadə. Bakı, 2012-2015.

9. Hüseynov X.Ə., Balayeva E.Ə. "Pul, kredit və banklar". Dərslik. Bakı, 2015.
10. Novruzov N.A., Hüseynov X.Ə. Maliyyə. Dərslik. Bakı, 2007.
11. Банковское дело. Учебник. Под ред. В.И.Колесникова. М., 1999.
12. Свиридов О.Ю. Деньги, кредит и банки. Учебное пособие. М., 2004.

*Нурпаша Аббас оглы Новрузов
профессор, кафедры "Финансы и банковское дело"
Азербайджанского Университета Кооперации,*

*Нурлана Вилает кызы Мамедова
магистр, АУК*

Коммерческий банк – основное звено банковской системы

Резюме

Банк - является центральной структурой рыночной экономики. Развитие их деятельности является необходимым условием реального создания рыночного механизма. Процесс экономического и перестройки именно начинается с реформирования банковской системы. Эта сфера деятельности продолжается развиваться динамично.

В статье освещается появление банковской деятельности, этапы их развития вопросы теории и тактики, организационные основы функции роль и значение в социального-экономическом развитии и т.д. Здесь большое внимание уделяется в основные черты коммерческого банка, активные операции, пассивные операции и посреднические операции, совершенствованию банковской деятельности уделяется особое внимание.

Ключевые слова: банк, банковское система, коммерческие банки, небанковское кредитные организации, банковские операции, активные операции, пассивные операции, посреднические операции, совершенствованию банковской деятельности.

*Nurpasha Abbas Novruzov
professor, Department of
"Finance and Banking" of ACU*

*Nurlana Vilaet Mamedova
Master of ACU*

Commercial bank - the main link in the banking system

Summary

The banks are one of the central structures in the market structure. The development of their activities is the essential condition of the real rapid creation of market mechanism. From the point of the view of economic feature the reconstruction process starts with the reform of bank system. At the present this sphere is being developed dynamically.

The appearance of bank activity, the stages of development, theoretical and practical questions, organizational bases, functions, the role and importance in the economic- social development have been researched in the article. Here the main marks of commercial banks such as active operations, passive operations, mediation operations and the improvement of bank activity have been paid attention.

Key words: bank, bank system, commercial banks, non-bank credit organizations, bank operations, active operations, passive operations, mediation operations, the improvement of bank activity.